

Geografie van recreanten

Het effect van de kwaliteit van de informatievoorziening voor recreatieve wandelaars in het Nationaal Park Drents-Friese Wold op het naleven van de regelgeving

Auteur: Johnnie Meijer

Begeleider: dr. P. D. (Peter) Grootte

Studentnr.: 1717626

Datum: 01-06-2013

Samenvatting

Het Nationaal Park Drents-Friese Wold is een natuurgebied dat beschermd is en waarvan de natuur behouden moet worden. Voor wandelaars in het gebied geldt dat zij zich aan regels moeten houden zodat er geen schade aan de natuur ontstaat. Dit betekent dat de informatievoorziening goed moet zijn; de wandelaars moeten zich immers wel bewust zijn van de regels. Om het effect van de kwaliteit van de informatievoorziening op het naleven van de regelgeving te toetsen, is gebruik gemaakt van enquêtes, GPS, GIS en aanvullende literatuur.

Wandelaars kunnen veel informatie vinden in het Drents-Friese Wold. De informatie is te vinden in toeristencentra, op het internet en in het gebied zelf. Voor wandelaars blijkt het zo te zijn dat het gebied zelf de belangrijkste bron van informatie is. Tekortkomingen van de informatievoorziening lijken voornamelijk ergernissen met zich mee te brengen onder de wandelaars.

Over het algemeen worden de regels weinig overtreden. Waar dit wel gebeurt, heeft ook dit vooral ergernis tot gevolg onder de wandelaars. De impact van deze overtredingen op de natuurlijke omgeving lijkt klein.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 Probleemstelling	5
1.3 Opbouw	5
2. Theoretisch Kader	7
3. Methodologie	9
3.1 GPS en GIS	9
3.2 Enquêteren	9
3.3 Overige data	10
3.4 Respondenten	10
4. Onderzoeksgebied	11
4.1 Drents-Friese Wold	11
4.2 Nationaal Park	11
5. Resultaten	13
5.1 Bronnen van informatie voor bezoekers aan het Drents-Friese Wold	13
5.1.1 Digitale informatie.....	13
5.1.2 Papieren informatie.....	14
5.1.3 Informatie ter plaatse.....	14
5.2 Hoe wandelaars met de informatievoorziening in aanraking komen	15
5.3 Overtredingen van de regels in het Drents-Friese Wold	18
5.3.1 Loslopende honden.....	18
5.3.2 Buiten de paden treden.....	19
5.3.3 Ervaring van de omgang met regels door wandelaars.....	21
5.4 De duidelijkheid van de informatievoorziening	23
5.4.1 Duidelijke informatie.....	23
5.4.2 Bewegwijzering.....	24
5.4.3 Verscheidenheid aan antwoorden	24
6. Conclusies	26
7. Literatuurlijst	27

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Het Drents-Friese Wold is een Nederlands Nationaal Park, gelegen op de grens van Zuidwest Drenthe en Zuidoost Friesland. Een Nationaal Park richt zich op (Samenwerkingsverband Nationale Parken, 2013):

- Bescherming en ontwikkeling van natuur en landschap
- Natuurgerichte recreatie
- Educatie en voorlichting
- Onderzoek

Tussen deze doelen moet een goede wisselwerking bestaan om de afzonderlijke doelen te kunnen realiseren. Immers, om natuur en landschap goed te kunnen beschermen en ontwikkelen, is goed onderzoek nodig naar de wijze waarop dit moet gebeuren en welke aspecten precies bescherming nodig hebben.

Hadwen et al. (2007) beschrijven het belang van onderzoek naar bezoekers van dergelijke gebieden en hun ecologische impact in die gebieden. De groeiende vraag naar toerisme en recreatie in natuurgebieden heeft ertoe geleid dat er een stijging is van het aantal bezoekers in deze beschermde gebieden. Volgens Hadwen et al. (2007) heeft dit tot gevolg dat er meer en op efficiëntere wijze onderzoek moet worden gedaan naar de ecologische gevolgen van gedrag van bezoekers in natuurgebieden. Meer onderzoek en betere onderzoeksmethodes kunnen leiden tot een betere afstemming van het beschermings- en ontwikkelingsbeleid op een bepaald natuurgebied.

Om een Nationaal Park open te stellen voor recreatie en toerisme, maar tegelijkertijd het landschap en de natuur te beschermen, is er een bepaalde communicatie nodig naar de bezoekers. Deze communicatie wordt gedaan door middel van informatieborden, afrastering, toegankelijk gemaakte paden etc. Er zijn, om de natuur te beschermen, regels verbonden aan het betreden van een Nationaal Park. Zo is het, bijvoorbeeld, gewoonlijk niet toegestaan buiten de paden te treden of bijvoorbeeld honden los te laten lopen in de gebieden waar aangegeven is dat dit niet is toegestaan.

1.2 Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken of het huidig gevoerde beleid met betrekking tot de informatievoorziening voor recreatieve wandelaars in het Nationaal Park Drents-Friese Wold goed genoeg is om de natuur en omgeving te beschermen. De wisselwerking tussen de doelen van Samenwerkingsverband Nationale Parken is hier erg van belang; er wordt *onderzoek* gedaan om vast te stellen of de *natuurgerichte recreatie* en de daarmee gepaarde *educatie en voorlichting* zodoende goed is afgesteld dat het de *bescherming en ontwikkeling van natuur en landschap* niet belemmert.

Wat voor het onderzoek voornamelijk van belang is, is hoe de educatie en voorlichting momenteel aansluit op de natuurgerichte recreatie. Als de informatievoorziening tekort schiet, kan het zijn dat regels onbewust overtreden worden, wat impact kan hebben op de bescherming van natuur en landschap. Mocht het zo zijn dat recreanten in dusdanige mate de regels overtreden dat de bescherming van natuur en landschap in gevaar gebracht wordt, zou daarop ingespeeld kunnen worden door middel van aanpassing van beleid waar dit tekortschiet.

Om tot inzicht te komen over hoe succesvol het huidige beleid ten aanzien voorgenoemde opzichten is, is een aantal onderzoeksvragen opgesteld.

De hoofdvraag die gesteld wordt is als volgt:

Hoe succesvol is het beleid met betrekking tot de informatievoorziening voor recreatieve wandelaars ten behoeve van de bescherming van natuur in het Nationaal Park Drents-Friese Wold?

Deze vraag zal worden beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- Wat wordt er aan gedaan om recreanten zich bewust te laten worden van de regels?
- Hoe komen wandelaars in aanraking met de informatievoorziening?
- In hoeverre worden regels in het Drents-Friese Wold overtreden door de wandelaars?
- Hoe duidelijk wordt de informatievoorziening ervaren?

1.3 Opbouw

In hoofdstuk 2 is het theoretisch kader te vinden, waar ingegaan wordt op theorieën welke van belang zijn geweest en als basis voor het onderzoek zijn gebruikt. Na het theoretisch kader wordt de methodologie besproken. In de methodologie zijn de diverse methoden van onderzoek besproken. Hoe is data verzameld, waarvoor is dit van belang geweest en welke problemen heeft het mogelijk

opgeleverd? Deze vragen worden beantwoord in de methodologie. In hoofdstuk 4 is vervolgens een korte beschrijving te vinden van wat het Drents-Friese Wold inhoudt. Ook is er een overzichtskaart van het gebied bijgevoegd. De resultaten in hoofdstuk 5 geven antwoord op de diverse deelvragen en hier opvolgend zijn in hoofdstuk 6 de belangrijkste resultaten nogmaals te lezen in de conclusie, samen met een terugkoppeling naar de wetenschappelijke literatuur uit het theoretisch kader. In hoofdstuk 7 zijn de gebruikte bronnen terug te vinden in de literatuurlijst. Na de literatuurlijst zijn tenslotte de bijlagen terug te vinden.

2. Theoretisch Kader

Hadwen et al. (2007) gaven het belang al aan van een efficiëntere wijze van monitoring van bezoekers in natuurparken. Het belang hiervan ligt in de bescherming van onder andere de ecologische waarden van een gebied. Het beleid en huidige methoden van monitoring zouden tekort schieten, wat meer ecologische impact tot gevolg kan hebben door het uitblijven van een succesvol beleid. Op grond van die redenen is het van belang dat het huidige beleid in het Drents-Friese Wold getoetst wordt aan de mate en impact van overtredingen door recreatieve wandelaars.

Meijles et al. (2013) stellen een aanvulling voor op de methoden van GPS dataverzameling. Dit kan tevens als aanvulling gezien worden op de oproep van Hadwen et al. (2007) naar beter onderzoek binnen natuurgebieden. Voorgesteld wordt om kwantitatieve dataverzameling, in de vorm van GPS data, te combineren met kwalitatieve data om zo meerwaarde te creëren aan de dataverzameling. In het geval van Meijles et al. betreft dit enquêtering. Zo kan tot een meer volledig beeld gekomen worden van de bezoekers, waarna er weer mogelijkheden vrij kunnen komen om het beleid er gericht op aan te passen.

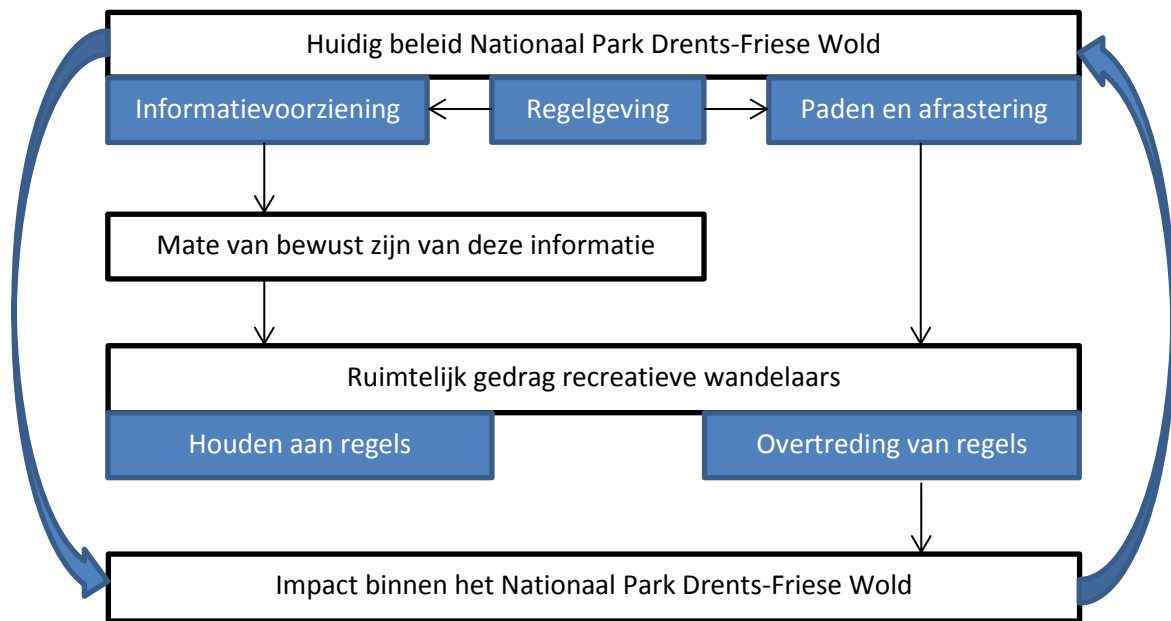
De theorie van Alden (1997) is van belang om het belang van recreatief gebruikersmanagement te onderschrijven. Hij beschrijft diverse methoden van mogelijk management van recreatieve gebruikers van natuurparken. Dit alles met het doel de ecologische schade die door recreanten wordt aangericht zo veel mogelijk te beperken.

Hillery et al. (2001) geven aan dat bezoekers van natuurparken vaak niet bewust zijn van het effect op de natuurlijke omgeving door zichzelf. Wat ze wel opmerken, is vaak de directe impact van andere bezoekers, zoals zwerfafval en vandalisme. Deze aanname helpt in het analyseren van de antwoorden op de enquêtevragen.

Dumont et al. (2005) geven aan dat wandelaars geneigd zijn de meer avontuurlijke routes te nemen. Smalle paden en van de paden af gaan zijn hiervan gevolgen. Als wandelaars buiten de paden wandelen, heeft dat het vertrappen van de vegetatie en grond tot gevolg. De gevolgen hiervan zijn besproken door Kissling et al. (2009): het vertrappen van vegetatie leidt tot vermindering van vegetatie bedekking, hoogte van vegetatie en soortendichtheid. Dit leidt weer tot een vermindering van voedingsstoffen in de bodem voor opname door andere vegetatie.

Bovenstaande theorieën en concepten zijn van belang als basis voor het onderzoek dat hier verricht is.

Conceptueel model

In het conceptueel model wat hierboven te zien is, wordt de structuur van het onderzoek weergegeven. Het huidige beleid wordt in grote lijnen op drie vlakken beschreven. Van deze drie is de informatievoorziening van extra belang, aangezien deze ertoe hoort te leiden dat de recreatieve wandelaar zich bewust is van de regels die gelden in het Nationaal Park. Het geheel van dit beleid en het bewust zijn van de regelgeving leidt tot bepaald ruimtelijk gedrag van de recreanten. Dit gedrag kan binnen de regels zijn, maar ook is overtreding van de regels mogelijk. Overtreding van de regels heeft een mate van (ecologische) impact binnen het Nationaal Park. Met de terugkoppeling naar het huidige beleid wordt bedoeld dat er onderzocht wordt hoe het resultaat van het ruimtelijk gedrag strookt met het huidige beleid. Het kan zijn dat de impact verwaarloosbaar is en de recreanten zich bewust zijn van de regels en zich hier ook aan houden. Maar ook kan het zijn dat het beleid niet aansluit bij het ruimtelijk gedrag en de daaropvolgende impact binnen het Nationaal Park.

3. Methodologie

3.1 GPS en GIS

Ten eerste is gebruik gemaakt worden van kwantitatieve dataverzameling door middel van GPS trackers. Recreatieve wandelaars werden ter plekke gevraagd worden om een GPS tracker mee te nemen tijdens hun wandeling. De data die hieruit voortkwam, is gebruikt om te onderzoeken of er ook gewandeld wordt op plaatsen waar dit niet mag en zodoende de regels overtreden. Dit is gebeurd door de data te verwerken in GIS. Zo zijn wandelroutes van de respondenten vergeleken met een kaart die Staatsbosbeheer vrij heeft gegeven, waarop staat waar honden los mogen lopen en waar niet. Een ethisch vraagstuk wat hier aan de orde zou kunnen komen betreft privacy. Echter, Taczanowska et al. (2008, in Meijles et al., 2013) hebben al aangetoond dat er maar een beperkt aantal mensen is dat om deze reden weigert te participeren in het onderzoek. Dit bleek ook het geval te zijn in het onderzoek: vrijwel ieder gevraagd persoon wilde deelnemen aan het onderzoek. Wanneer iemand niet wilde participeren, had dit andere redenen dan die van privacy.

De data analyse van de GPS apparaten heeft tot veel problemen geleid. Veel van de data is onbruikbaar gebleken. Een van de implicaties van GPS apparaten is dat er een vrije zichtlijn moet zijn tussen satellieten en het apparaat (Shoval & Isaacson, 2007). De verwachting was daarmee al dat de data soms moeilijk uit te lezen zou zijn. Er is echter gebleken dat meer dan de helft van de data onbruikbaar is (zie ook figuur 7). Waardoor dit mis is gegaan, is onduidelijk. Wellicht zijn de GPS apparaten die in dit onderzoek gebruikt zijn van lage kwaliteit en heeft dit er toe geleid dat veel apparaten onbruikbare data af hebben gegeven. Dit maakt dat een volledige interpretatie over de gegevens van alle respondenten onmogelijk is. Toch is bepaalde data bruikbaar gebleken, zoals te lezen is in paragraaf 5.3.1.

3.2 Enquêteren

Ten tweede is gebruik gemaakt van kwantitatieve en kwalitatieve dataverzameling in de vorm van enquêteren. Een deel van deze data is omgezet in statistisch toetsbare kwantitatieve data. Hiermee is de informatie tevens overzichtelijk gemaakt. Enquêtes zijn uitgedeeld aan participanten die ook meededen aan de GPS dataverzameling. Op deze wijze is data naar voren gekomen wat antwoord geeft op de vragen in hoeverre recreanten zich bewust zijn van alle regels en in hoeverre regels door recreanten overtreden worden.

Een belangrijke restrictie hierbij is dat personen die regelgeving niet opvolgen, wellicht ook niet mee willen doen aan de GPS tracking dataverzameling (Taczanowska et al., 2008, in Meijles et al., 2013).

Aangezien iedereen wilde participeren, lijkt het er op dat deze restrictie binnen dit onderzoek niet is opgetreden.

Verder is het mogelijk dat participanten die de regels wel overtreden hebben, hier niet waarheidsgetrouw over zijn binnen de enquêtes. Dit is voorkomen door participanten niet te ondervragen over hun eigen gedrag, maar de vraag te stellen of ze vinden dat er over het algemeen netjes met de regels wordt omgegaan.

De kwaliteit van de enquête data is volledig te noemen. Vrijwel alles werd ingevuld en er is veel extra informatie gegeven bij vragen waar dit niet eens nodig was. Zo is in bepaalde opzichten zelfs een meer volledig beeld tot stand gekomen dan verwacht was.

3.3 Overige data

Naast voorgenoemde methoden van dataverzameling zal er door het hele onderzoek gebruik gemaakt worden van data uit beleidsstukken en wetenschappelijke artikelen met betrekking tot de onderzoeksvraag.

3.4 Respondenten

In het verrichte onderzoek waren 57 respondenten betrokken. Dit heeft te maken met de veelal slechte weersomstandigheden, wat tot gevolg heeft gehad dat er dagen waren waarop er 2, 3 of zelfs geen respondenten waren. Een grotere steekproef had tot meer bruikbare data kunnen leiden en daarmee waren meer betrouwbare conclusies mogelijk geweest.

4. Onderzoeksgebied

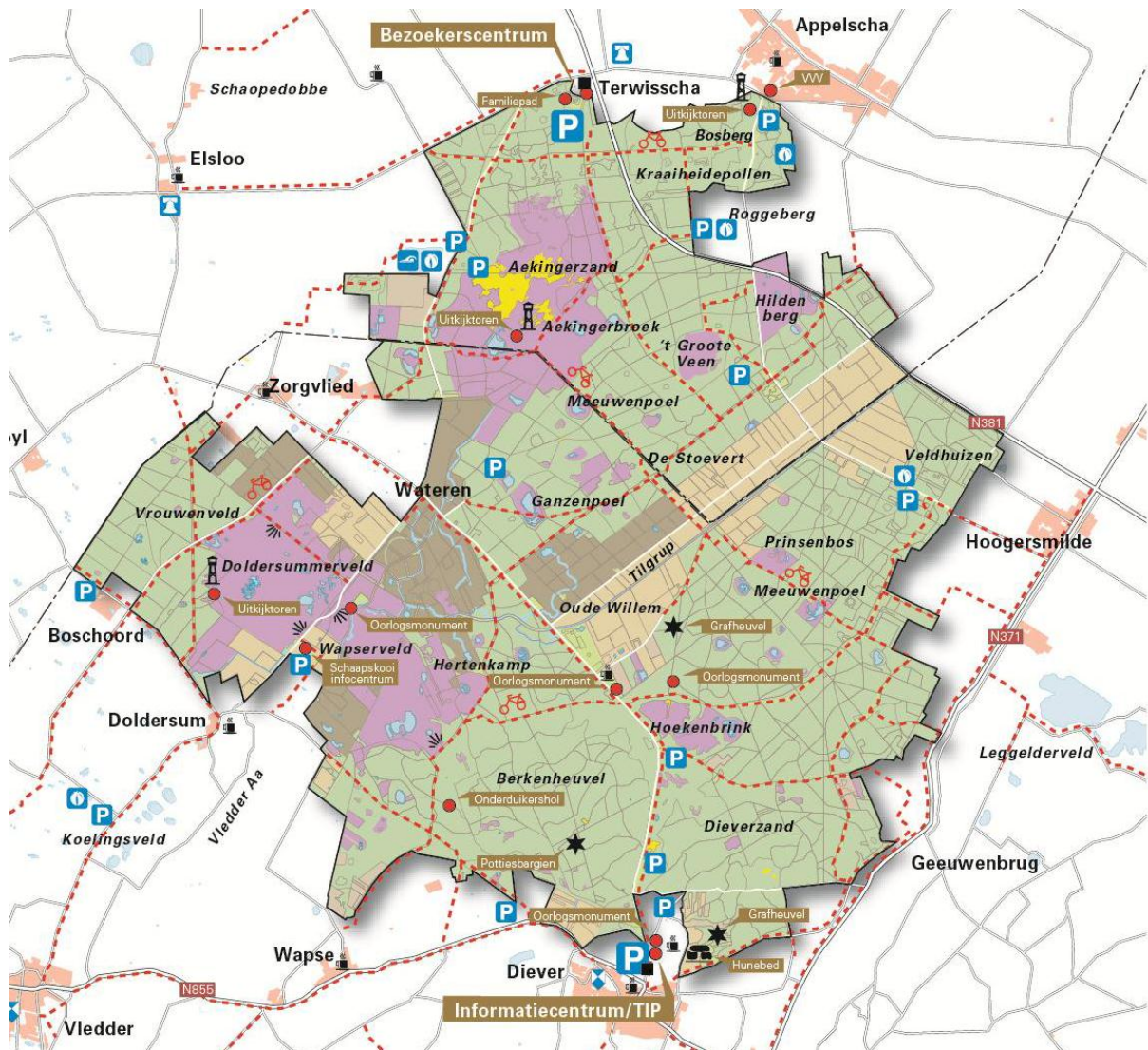
4.1 Drents-Friese Wold

Het Nationaal Park Drents-Friese Wold (figuur 1) is een groot natuurgebied dat zich op de grens van Friesland en Drenthe bevindt. Het Nationaal Park is het op een na grootste aaneengesloten natuurgebied van Nederland. Alleen de Veluwe is groter dan het Drents-Friese Wold. Het gebied is constant in ontwikkeling (NP Drents-Friese Wold i.s.m. Ministerie van LNV, 2009); nieuwe stukken natuurgebied worden toegevoegd en bestaande gebieden worden aangepast om het geheel meer verscheidenheid te geven en de natuur meer de vrije loop te kunnen laten.

Een gevarieerd landschap in het Drents-Friese Wold betekent dat er veel verschillende dier- en plantensoorten te vinden zijn. Tevens zorgt het afwisselende gebied ervoor dat het een aantrekkelijk gebied is om te recreëren. Om, naast zorg voor de natuur, ook recreanten ruimte te kunnen geven, is er een groot stelsel van diverse paden en gebieden aangelegd. Deze paden bieden ruimte aan voor diverse recreatieve bezigheden, waaronder wandelen, mountainbiken, hardlopen, fietsen en paardrijden. Daarnaast is er rekening gehouden met bijvoorbeeld gehandicapten: diverse verharde paden zijn aangelegd waar mensen met bijvoorbeeld een rolstoel kunnen komen, zo is het gebied voor bijna iedereen toegankelijk (Staatsbosbeheer, 2013).

4.2 Nationaal Park

Samenwerkingsverband Nationale Parken (2013) geeft aan dat een nationaal park een karakteristiek landschap kent, met bijzondere dieren en planten. De bedoeling is dat betrokken actoren er ieder en samen voor zorgen dat die natuur behouden blijft. Voor het Drents-Friese Wold geldt dus ook dat er getracht wordt de bestaande natuur te behouden en waar mogelijk te verbeteren.

Figuur 1. Overzichtskartaart Drents-Friese Wold (Overlegorgaan Nationaal Park Drents-Friese Wold, 2012).

5. Resultaten

5.1 Bronnen van informatie voor bezoekers aan het Drents-Friese Wold

Om zich aan de regels te kunnen houden, is het van belang dat de bezoekers van het Drents-Friese Wold op enigerwijze in aanraking komen met informatie en regelgeving omtrent het gebied. Als regels bij het bezoekende publiek niet bekend zijn, wordt het lastig voor ze om zich er aan te houden. Dat kan leiden tot veel onbewust en onnodig overtreden van regels, wat weer tot gevolg kan hebben dat de natuurlijke omgeving binnen het Nationaal Park verstoord kan raken. Voor een goede handhaving van het Nationaal Park en het tegelijkertijd openstellen voor bezoekers is het dus van belang dat de bezoekers zich bewust zijn van de regels en informatie binnen het gebied. Om erachter te komen wat er wordt gedaan om recreanten zich bewust te laten worden van de regels en hoe zij zich hier ook werkelijk bewust van worden, is onderzocht op welke wijzen mensen in aanraking kunnen komen met de informatievoorziening. De resultaten hiervan worden hieronder besproken. Er zal respectievelijk ingegaan worden op digitale informatie, papieren informatie en de informatie ter plaatse.

5.1.1 Digitale informatie

Op de website van Staatsbosbeheer wordt beknopt informatie gegeven over het Drents-Friese Wold. Er wordt informatie gegeven over het gebied zelf, maar ook wordt er in het kort informatie en regelgeving gegeven met betrekking tot diverse te onderscheiden bezoekersgroepen. Het betreft mindervaliden, bezoekers met hond, fietsers en bezoekers met paard (Staatsbosbeheer, 2013). In het kort wordt hier beschreven waar deze groepen terecht kunnen en wat voor paden er zijn. Voor bezoekers met hond is er een kaart te vinden met informatie over waar honden los mogen lopen en waar ze, in bepaalde delen van het jaar, helemaal niet mogen komen.

Meer informatie is te vinden op de website van het Nationaal Park Drents-Friese Wold. Zij geven aan dat vrijwel alle informatie over het Nationaal Park op de website te vinden is (Nationaal Park Drents-Friese Wold, 2013). Hier is de informatie erg uitgebreid; diverse informatiefolders zijn te downloaden (waaronder wandel- en fietsroutes en kaarten), regels worden besproken, verblijfsmogelijkheden worden genoemd, diverse activiteiten staan op een kalender en er wordt uitgebreid aandacht besteed aan de natuur- en cultuurwaarden van het Nationaal Park. Mensen kunnen ook het Beheer- en Inrichtingsplan (BIP) inzien. Het BIP “biedt de kaders voor beheer, inrichting, communicatie, natuureducatie en marketing voor de komende 10 jaar” (NP Drents-Friese Wold, 2013). De digitale informatievoorziening op de website van Nationaal Park Drents-Friese Wold is erg transparant en volledig te noemen.

5.1.2 Papieren informatie

Naast de informatie op de website is er informatie te vinden in het bezoekerscentrum Buitencentrum Drents-Friese Wold, het Tourist Info Appelscha winkeltje en het Infocentrum te Diever. Dit betreft de papieren informatie. Hier zijn veel folders en kaarten af te halen met informatie, regels en routes met betrekking tot alle soorten activiteiten in het Nationaal Park. Ook kunnen hier vragen gesteld worden.

5.1.3 Informatie ter plaatse

Figuur 1. Beknopte informatie en regels

Als laatste vorm van informatievoorziening kan de informatievoorziening ter plaatse genoemd worden. Dit betreft informatieborden, prullenbakken, routebewegwijzering, gekleurde routepaaltjes, afrastering (van paden, vlaktes en andere gebieden) en de diverse specifiek aangelegde paden zelf. Figuur 2 en 3 geven voorbeelden weer van deze vorm van informatievoorziening.

Figuur 3. Prullenbak en hondenpoep zakjes

5.2 Hoe wandelaars met de informatievoorziening in aanraking komen

In de enquête is aan wandelaars de vraag gesteld op welke manieren ze in aanraking zijn gekomen met regels en informatie binnen het Drents-Friese Wold. Zo is te zien hoe wandelaars zich ook daadwerkelijk bewust worden van de regels in informatie binnen het gebied. Uit de enquête en de daarop volgende antwoorden van de respondenten is uiteindelijk een verdeling gemaakt van 7 categorieën. De verdeling en het aantal keren dat een betreffende categorie in de steekproef genoemd is, is hieronder te zien in tabel 1. Het totaal aantal respondenten in deze categorie is 56.

Tabel 1. Kennismaking met regels en informatie

Wijze van kennismaking met regels en informatie	Aantal keren genoemd
Informatieborden	45
Afrastering	12
Ervaring / In de buurt wonen	6
Informatiefolders	5
Plaatselijke krant	2
Paaltjes / Bewegwijzering	1
Boswachter	0

Een aantal opmerkingen bij de verschillende categorieën is hierbij op zijn plaats.

Figuur 4. Honden aangeliind houden

Ten eerste de categorie *informatieborden*. Er zijn diverse informatieborden aanwezig. Met enige regelmaat zijn borden te zien waaruit blijkt dat de hond aangeliind moet blijven (Figuur 4), wat voor type pad belopen wordt of borden met een overzichtskaart van het gebied. In dit opzicht is het te zien als een voor de hand liggend resultaat dat de meeste mensen hiermee in aanraking zijn gekomen.

Ten tweede de categorie *afrastering*. Hiermee worden hekken, lijnen en natuurlijke afrastering bedoeld, welke er toe dienen recreanten buiten het omtrokken gebied te houden.

Ten derde de categorie *ervaring / in de buurt wonen*. Deze categorie geeft aan dat er wandelaars zijn die zich bewust zijn geworden van de regels en informatie doordat ze veel tijd in het gebied hebben rondgebracht of “via-via”, zoals het genoemd werd door een respondent. Dit is echter geen categorie die past bij de vraag wat er wordt gedaan om recreanten zich bewust te laten worden van de regels. Wel geeft het aan dat er ook

buiten de formele informatievoorziening om een bewustzijn gecreëerd kan worden omtrent het Nationaal Park.

Van de vierde categorie, *informatiefolders*, is het opvallend dat er maar 5 respondenten zijn die op deze wijze in aanraking zijn gekomen met de informatievoorziening in het gebied. Figuur 5 toont een deel van de kaart van het Drents-Friese Wold. Er werd geënquêteerd bij de 2 P's. Te zien is dat er een VVV en een Bezoekerscentrum dichtbij de parkeerplaatsen aanwezig is. Op deze locaties zijn informatiefolders te verkrijgen. De verwachting was, onder andere door de nabijheid van deze centra, dat een aanzienlijk deel van de wandelaars gebruik zou maken van deze informatievoorziening. Toch blijkt uit de data dat dit niet het geval is.

Figuur 5. Dataverzameling Locaties (P's) en nabijheid papieren informatie. (Overlegorgaan Nationaal Park Drents-Friese Wold, 2012)

De *plaatselijke krant* is door 2 respondenten genoemd. Volgens deze 2 respondenten was deze informatievoorziening wel duidelijk, maar schoot de informatievoorziening ter plaatse tekort.

Bij de zesde categorie, *paaltjes / bewegwijzering*, dient een kanttekening geplaatst te worden. Deze categorie is namelijk slechts één maal genoemd bij de desbetreffende vraag in de enquête. Echter, bij de open vraag "Hoe zou, volgens u, de informatievoorziening duidelijker kunnen?" is nog 7 maal een opmerking gemaakt waaruit blijkt dat de betreffende respondenten wel degelijk de paaltjes of andere bewegwijzering hebben gevolgd.

Opvallend is dat *boswachter* geen enkele keer genoemd is. Het lag in de verwachting dat de dienstdoende boswachters in willekeurige gesprekken met recreanten informatie zou verschaffen en/of vragen zou beantwoorden van de recreanten. Uit de vergaarde data blijkt echter dat dit niet het geval is onder de steekproef van wandelaars in het Drenst-Friese Wold.

Het meest opvallend is echter misschien wel dat het *internet* mist in de data als informatiebron. Dit is geen enkele keer genoemd door de respondenten. Zoals eerder beschreven, is de website van het Nationaal Park Drents-Friese Wold erg uitgebreid wat informatie betreft. Hiermee is niet gezegd dat de website geen mensen bereikt en niet meewerkt aan de bewustwording van informatie en regels in het algemeen. Binnen deze steekproef blijkt het internet als informatiebron echter niet van belang te zijn.

Met bovenstaande is, na onderzoek gedaan te hebben, getracht te beschrijven hoe wandelaars in het Drents-Friese Wold zelf in aanraking gekomen zijn met regelgeving. Op basis van deze gegevens lijkt het er op dat de informatie ter plekke, in de vorm van informatieborden, het meest van belang is om wandelaars op de hoogte te brengen van regels en andere benodigde informatie binnen het Drents-Friese Wold.

5.3 Overtredingen van de regels in het Drents-Friese Wold

De op verschillende manieren verzamelde data kan goed gebruikt worden om de vraag te beantwoorden in hoeverre regels in het Drents-Friese Wold worden overtreden door wandelaars. Van tevoren zijn een aantal punten vastgesteld waar in ieder geval op gelet moest worden. Deze punten zullen opeenvolgend in aparte paragrafen behandeld worden.

5.3.1 Loslopende honden.

Het eerste punt is de regel die betrekking heeft op honden. In de folder “Wandelen met de hond in het Drents-Friese Wold” (Staatsbosbeheer, 2009) is een kaart te zien waarin paden zichtbaar zijn waar honden los mogen. Ook is uitgewerkte informatie over dit aspect te lezen in dezelfde folder. De belangrijkste punten opgesomd:

- Honden mogen alleen loslopen op de daartoe aangewezen paden (figuur 6).
- Hondenpoep moet opgeruimd worden met poepzakjes, welke te vinden zijn op het terrein (zie ook figuur 3).
- Aangeraden wordt om rekening met elkaar te houden.

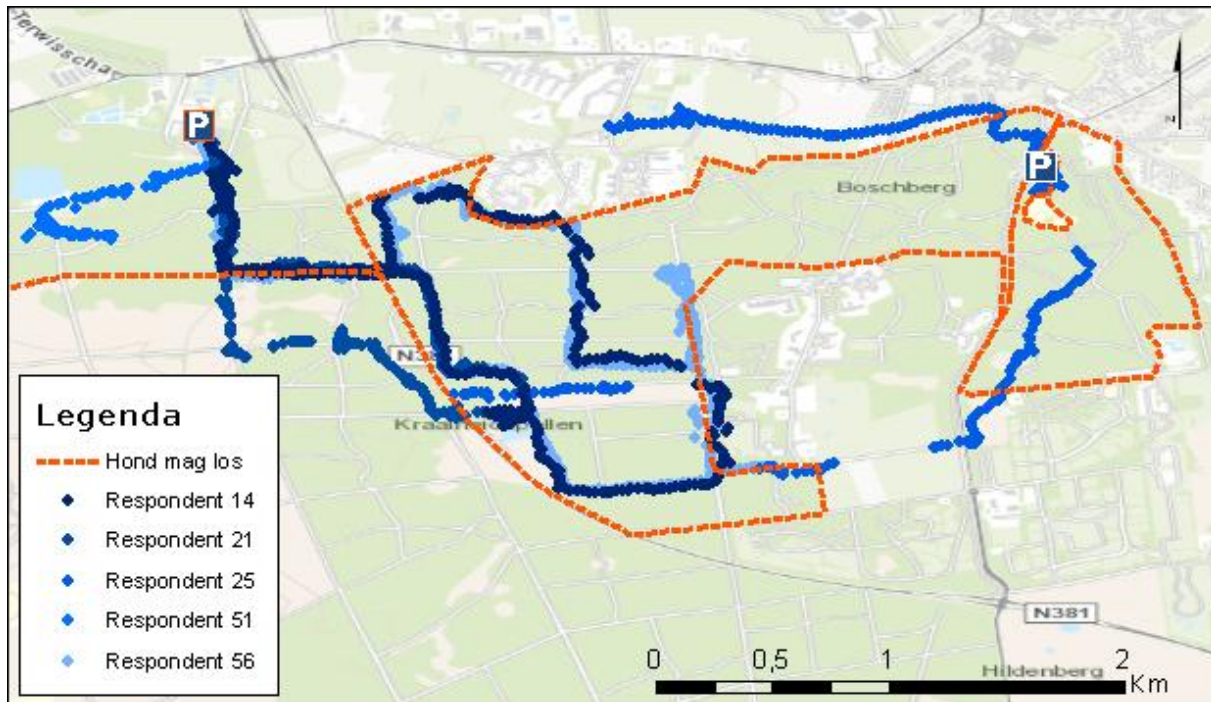
Twee van de enquêtevragen hebben betrekking tot het vraagstuk over honden. Aanvullend op de enquêtevragen werd ook de GPS data van deze respondenten uitgelezen om te zien waar deze wandelaars zijn geweest met hun loslopende hond. Het betreft de volgende twee vragen in de enquête (bijlage 1):

- *Liep u vandaag met een hond?*
- *Heeft u uw hond tijdens de wandeltocht laten loslopen?*

Met behulp van bovenstaande vragen is een overzicht verkregen van de respondenten die een hond mee hadden en deze niet aangelijnd met zich mee lieten lopen. Deze informatie werd vervolgens gekoppeld aan de routes die de respondenten gelopen hadden, welke te zien zijn door de GPS data uit te werken in GIS.

Zoals reeds vermeld verliep de data analyse voor wat betreft de GPS data niet erg goed en is er een aanzienlijke hoeveelheid data als zijnde “niet bruikbaar” bestempeld. Dit heeft een dusdanige invloed gehad dat, van de 10 case, er maar 5 bruikbaar zijn. Dit leidt er toe dat er geen betrouwbare conclusie uit getrokken kan worden. Toch is het de moeite waard deze gegevens nader te behandelen.

De 5 bruikbare routes zijn opgenomen in figuur 6. Hierin is te zien welke routes afgelegd zijn door de wandelaars die een hond los lieten lopen. Ook zijn hier de paden te zien waar honden los mogen lopen. Zoals te zien is de route van respondent 25 incompleet. Mogelijk had de GPS logger op bepaalde plaatsen geen bereik. Een dicht bladerdek zou voor storing in de ontvangst hebben kunnen zorgen.

Figuur 6. Afgelegde routes van wandelaars met loslopende honden.

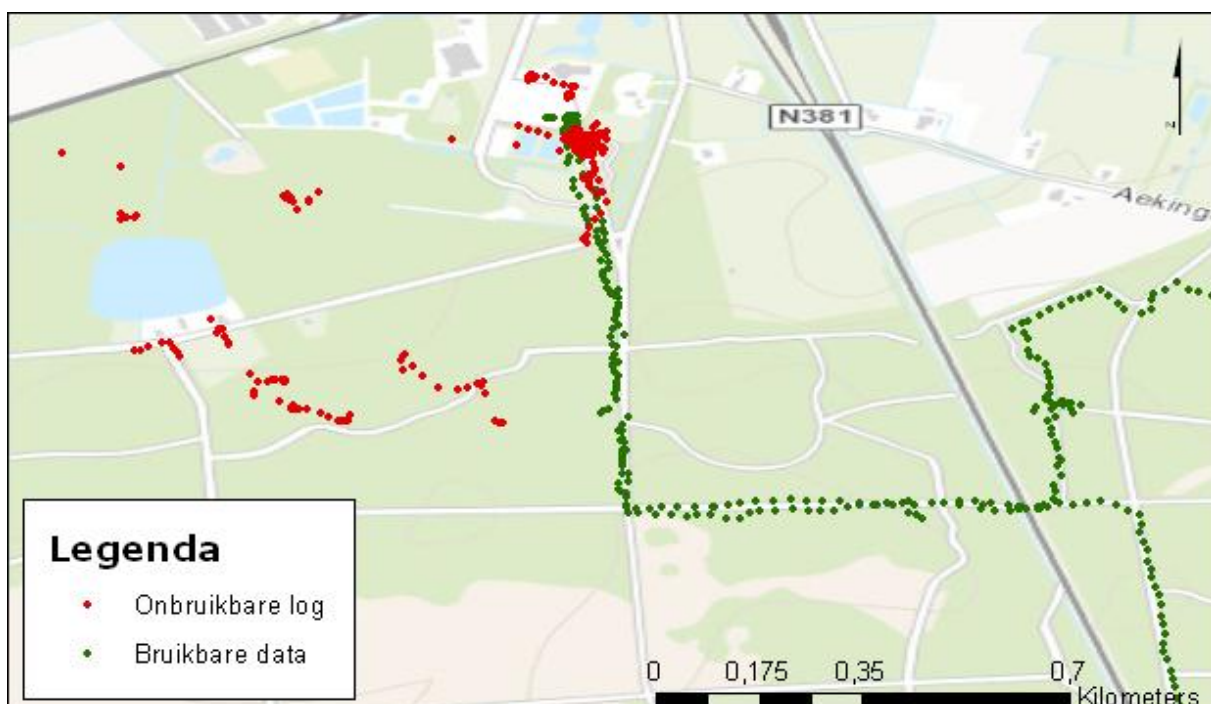
Verder is te zien dat de honden op grote delen van de afgelegde routes niet losgelaten mogen worden. Grotendeels wordt over paden gewandeld waar de hond niet los mag. De voorzichtige conclusie die hieruit getrokken kan worden, is dat wandelaars met loslopende hond vaak de regels overtreden voor wat betreft deze regeling.

5.3.2 Buiten de paden treden.

Gelet op wat Dumont et al. (2005) aangeven over de neiging van wandelaars om avontuurlijke paden te nemen en wat Kissling et al. (2009) aangeven over de negatieve gevolgen hiervan op de natuurlijk omgeving, is het van belang te weten of er vaak buiten de paden getreden wordt in het Drents-Friese Wold. Zoals te zien in figuur 2 geeft Staatsbosbeheer aan dat het verboden is voor bezoekers van het Nationaal Park zich te bevinden buiten de daarvoor aangegeven route. Aangetoond is al dat de meeste respondenten informatie van informatieborden halen; het is dus een regel waar mensen zich over het algemeen bewust van kunnen zijn. Deze informatie staat ook op de website van het Nationale Park Drents-Friese Wold (NP Drents-Friese Wold, 2013) en in de folder "Algemene

brochure Nationaal Park Drents-Friese Wold” (NP Drents-Friese Wold i.s.m. Ministerie van LNV, (2009).

Met behulp van de GPS data kunnen de afgelegde routes worden geanalyseerd. Er is echter al gesteld door Meijles et al. (2013) dat pas aan te nemen is dat mensen van de paden af zijn geweest bij punten die verder dan 25 meter van het pad af liggen. Aangezien in dit onderzoek dezelfde GPS loggers zijn gebruikt als door Meijles et al. (2013) en in exact dezelfde locatie, geldt deze aanname hier ook. Dat maakt het lastig interpreteren of er ook daadwerkelijk buiten de paden is getreden. Meijles et al. (2013) toonden met deze aanname aan dat minder dan 2% van de gemeten GPS-punten buiten de paden vielen; er zijn maar weinig wandelaars die buiten de paden treden. Binnen deze 2% vallen ook datapunten waaruit zou blijken dat wandelaars door het water zijn gegaan, dit kan volgens Meijles et al. (2013) duiden op problemen met de kwaliteit van de data die is verkregen met de GPS apparaten. Dit maakt het buiten de paden treden een erg lastig punt om te onderzoeken met de GPS apparaten. Aanvullend eigen onderzoek wees dit ook uit.

Figuur 7. Voorbeeld bruikbare en onbruikbare log.

Van de 57 respondenten van wie er data verzameld is, zijn uiteindelijk niet meer dan 19 GPS logs bruikbaar. In figuur 7 is hiervan een voorbeeld te zien. De bruikbare log heeft de GPS data punten netjes op rij en is duidelijk te zien welke route is afgelegd. De onbruikbare log, waarvan er logs zijn die nog veel onduidelijker zijn, heeft de GPS data punten in ogenschijnlijke willekeur verspreid. Er kan geen concluderend resultaat uit gehaald worden. De GPS apparaten zijn erg onbetrouwbaar

gebleken en daarom kan over het buiten de paden treden binnen de betreffende steekproef niets gezegd worden.

5.3.3 Ervaring van de omgang met regels door wandelaars.

Als aanvulling op de vraag in hoeverre de regels in het gebied worden overtreden, is er in de enquête de volgende vraag gesteld (bijlage 1):

- Heeft u het idee dat er over het algemeen netjes wordt omgegaan met de regels in het Drents-Friese Wold?

Hiermee is getracht een beeld te vormen over hoe wandelaars in het Drents-Friese Wold de omgang met de geldende regels ervaren. Er is ook meerdere malen door respondenten bij geschreven wat de ervaren overtreding inhield. Er zal hier kort ingegaan worden op de gegeven antwoorden.

Tabel 2 toont dat er 12 respondenten zijn die vinden dat er niet netjes met de regels wordt omgegaan. Dit geeft een percentage van 21,4. Het aantal respondenten is aan de lage kant. Toch kan er, aan de hand van de gegeven extra informatie, iets over gezegd worden.

Tabel 2. Vinden respondenten dat er netjes wordt omgegaan met regels?

	Aantal	Percentage
Ja	44	78,6
Nee	12	21,4
Totaal	56	100

Van de bovengenoemde 12 respondenten, hebben er 7 een extra aanvulling gegeven op het door hun gegeven antwoord. De antwoorden zullen hieronder opgesomd worden, opgevolgd door een korte uitleg.

- “Er is veel kapot en dat nodigt uit tot meer vernieling” . Betreft een stel in de leeftijd van 18-65 jaar, waarvan de man verder uitleg gaf. Hij wees op het feit dat er soms iets kapot gemaakt wordt (zoals informatiebordjes) en wanneer dit niet gemaakt wordt, er een domino-effect ontstaat en er op steeds meer kapot gemaakt wordt.

- “Niet door de mensen maar het DFW. Kaalslag” . Betreft een man in de leeftijdscategorie 65+, wie de boskap en het laten liggen van de boom- en plantenresten door Staatsbosbeheer een slechte omgang met de regels vindt. Dit betreft geen regelovertreding, maar een ergernis.

- *“Nee, zwerfvuil”, “Altijd een deel dat achterblijft” en “Ja. Soms zwerfafval”*. Betreft drie afzonderlijke respondenten. Het viel ze op dat er zwerfvuil achterblijft, voornamelijk rondom bankjes en andere picknickplaatsen.

- *“In het algemeen wel. Maar loslopende honden zien we veel”*. Betreft een stel. Naar hun mening namen mensen met hond *“het niet zo nauw”* met de regels en zijn hondenbezitters *“een apart volk”*. Gedoeld werd op het feit dat hondenbezitters vaak de hond los laten lopen, ook waar dit niet mag. Hoewel het aantal cases te klein is om er een conclusie uit te trekken, is het opvallend dat de meeste respondenten waarvan de hond los liep, de vraag of er netjes met de regels omgegaan wordt met *“ja”* hebben beantwoord (Tabel 3). Van de 10 personen met de hond los, zijn er 8 die vinden dat er netjes met de regels omgegaan wordt.

Tabel 3. Ervaring van hondenbezitters met de omgang met regels.

	Netjes met regels?	Nee	Ja	Totaal
Hond los?				
Nee		2	1	3
Ja		2	8	10
Geen hond		8	35	43
Totaal		12	44	56

Wat Hillary et al. (2001) al opmerkten, lijkt hier ook te gelden. Bezoekers zijn zich niet bewust van het effect op de natuurlijke omgeving door eigen toedoen. Wat in tabel 3 aangetoond wordt, kan hiermee in verband gebracht worden: bezoekers laten de hond op plaatsen los waar dit niet mag en merken niet op dat ze zelf de regels overtreden en dat dit impact kan hebben op de omgeving. Ook wordt voornamelijk directe impact genoemd, verricht door andere bezoekers: voornamelijk zwerfafval en vandalisme.

5.4 De duidelijkheid van de informatievoorziening

Nu duidelijk is hoe de nodige informatie rondom het Drents-Friese Wold wordt verstrekt en hoe wandelaars daadwerkelijk in aanraking komen met informatie, is het nog van belang om te weten hoe duidelijk de informatievoorziening ervaren wordt en wat er beter zou kunnen. Om dit te onderzoeken, is gekozen voor een drietal enquêtevragen, te weten:

- *Vindt u de informatievoorziening duidelijk genoeg?*
- *Hoe zou, volgens u, de informatievoorziening duidelijker kunnen?*
- *Wat zou volgens u helpen om de wandelaars in dit gebied meer bewust te maken van de regels?*

5.4.1 Duidelijke informatie

Aan de hand van bovenstaande vragen kan gevonden worden wat er volgens wandelaars beter kan. In tabel 4 is te zien dat tien wandelaars (17,5%) de informatie niet duidelijk genoeg vinden. De tweede en derde vraag zijn gesteld om hier een aanvullend antwoord op te kunnen krijgen. Dit zorgt voor verduidelijking van het standpunt van de wandelaars.

Tabel 4. Vinden respondenten de informatievoorziening duidelijk genoeg?

	Aantal	Percentage
Nee	10	17.5
Ja	44	77.2
Totaal	54	94.7

Opvallend is dat er 22 respondenten zijn die een antwoord hebben gegeven op de vraag hoe de informatievoorziening duidelijker zou kunnen en waaruit blijkt dat ze toch iets missen aan informatie in het gebied. Dit, terwijl er maar 10 personen hebben aangegeven dat de informatie niet duidelijk genoeg is. Naast deze antwoorden, zijn er ook een tweetal personen die vinden dat er juist minder regelgeving en informatie aanwezig moet zijn. De gegeven antwoorden in deze gevallen zijn "*Minder regels*" en "*Niet teveel borden in verband met omgeving*". Een aantal gegeven antwoorden op de vraag wat er duidelijker kan, zal nu verder besproken worden.

5.4.2 Bewegwijzering

Het meest terugkerende antwoord betreft de bewegwijzering, dit kwam 11 keer duidelijk naar voren. Een aantal, door verschillende respondenten, gegeven antwoorden op rij zal hier verduidelijk in scheppen.

- *“Routemarkering was niet overal duidelijk aangegeven.”*
- *“De bewegwijzering paaltjes voor de natte neuzen route ontbraken.”*
- *“Wandelpaadjes (rood/wit) ontbreken.”*
- *“Duidelijker richting aangeven”*

Het blijkt dat er toch enige onduidelijkheid is in de bewegwijzering. Bepaalde paaltjes en bordjes ontbreken, de route is onduidelijk of wordt niet aangegeven. Door een aantal personen is verteld dat dit mogelijk te maken heeft met vernieling. De een vertelde dat ze wel eens een paaltje in de bosjes ziet liggen en een ander vertelde over vernielde routebordjes.

Drie keer wordt een antwoord gegeven waaruit blijkt dat de betreffende respondenten het niet duidelijk vinden waar honden los mogen lopen. Zo werd er bijvoorbeeld genoemd: *“Aangeven bord: waar wel hond, waar vast. Duidelijkere grenzen”*.

5.4.3 Verscheidenheid aan antwoorden

Overige antwoorden zijn algemener van aard. Antwoorden als *“Duidelijkere folder maken”*, *“Te weinig regels aanwezig”* en *“Opdrachten duidelijker”* geven niets specifiek aan, waardoor niet te beoordelen is wat er precies duidelijker moet.

Op de vraag wat zou helpen om wandelaars meer bewust te maken van de regels, werd meer verscheidend geantwoord. Antwoorden als *“Prullenbak hier en daar”*, *“Wat meer afvalbakken”* en *“picknickplekken afvalbakken”* geven aan dat er een aantal respondenten zijn die vinden dat er te weinig afvalbakken aanwezig zijn. Als aanvulling op het antwoord in de enquête, gaf een respondent aan dat er veel picknickplaatsen zonder afvalbakken zijn, wat er volgens hem toe leidt dat mensen hier hun afval in de natuur achterlaten.

Andere antwoorden zijn onder andere *“Meer controle”*, *“Folder meegeven”*, *“Goede voorbeeld geven”*, *“Bewust maken wat schade met natuur doet”* en *“Zelf beter opletten”*. Dit geeft de verscheidenheid van antwoorden aan bij deze enquêtevraag.

Bovenstaande verscheidenheid aan reacties van de wandelaars maakt dat het lastig is een eenduidig resultaat weer te geven en daarmee aan te geven wat er hoofdzakelijk mist in het Nationaal Park Drents-Friese Wold. Wel lijkt er een probleem met de bewegwijzering te zijn en de duidelijkheid wat betreft het los laten lopen van honden. Tevens wordt het gemis van prullenbakken meerdere malen genoemd.

6. Conclusies

Het is duidelijk dat er op veel manieren informatie met betrekking tot wandelaars naar buiten gebracht wordt over het Drents-Friese Wold. Het meest duidelijk, informatief en uitgebreid is wel de website van Nationaal Park Friese Wold. Voor kaartjes van diverse routes zijn de toeristencentra echter een belangrijke plaats. Voor wandelroutes en regels lijkt de informatievoorziening ter plaatse echter het meest van belang voor de wandelaars. Deze informatievoorziening schiet voor veel mensen nogal eens tekort. Zo lijkt met name de bewegwijzering niet altijd te kloppen en is het soms onduidelijk waar honden wel en niet los mogen lopen.

Laatstgenoemde kan een factor van belang zijn bij de overtredingen op dit gebied. Hondenbezitters waarvan de hond los liep, liepen over het algemeen niet over de routes waar dit wel mag. Zij waren dus in overtreding. Dit brengt echter weinig tot geen schade aan de natuur met zich mee: de problemen met honden hebben volgens Staatsbosbeheer (2009) vooral betrekking op omstanders, de natuur wordt niet genoemd.

Ook wordt de mogelijke schade die Hadwen et al. (2007) noemen geen enkele keer genoemd binnen de steekproef. Hadwen et al. (2007) noemen onder andere beschadigde bomen, vertrapte vegetatie en schade door vuur als prominente vormen van impact binnen natuurgebieden.

Wel viel het op dat de behoefte aan prullenbakken meerdere malen werd genoemd door respondenten. Daarnaast werd ook voorkomend zwerfvuil meerdere malen genoemd. Dit zwerfafval kan wel een negatief effect op de natuur hebben, aangezien aangetoond is dat sommige dieren dood kunnen gaan door het innemen van plastic (Thompson et al., 2009). Thompson vertelt er echter bij dat er voornamelijk onderzoek is gedaan in zee en andere wateren. Ook is bekend (Thompson et al., 2009) dat er chemicaliën loskomen van plastics. Welke effecten dit heeft, is echter nog niet goed onderzocht.

Het lijkt er op dat de huidige stand van zaken in het Drents-Friese Wold over het algemeen goed te noemen is. Veel van de, door respondenten, genoemde zaken betreffen ergernissen. Wat deze zaken betreft zou aanvullend onderzoek goed doen. Zo kan er onderzocht worden wat er aan gedaan kan worden om deze ergernissen te verhelpen. Betere bewegwijzering en duidelijkere grenzen zijn mogelijke verbeteringen aan de informatievoorziening.

Wellicht zou aanvullend onderzoek in het Drents-Friese Wold kunnen aantonen in hoeverre zwerfafval precies een probleem is en zou Staatsbosbeheer vervolgens beleid er op aan kunnen passen om het probleem aan te pakken.

7. Literatuurlijst

Alden, D. (1997). Recreational user management of parks: an ecological economic framework. *Ecological Economics*, 23, 225-236.

Drents-Friese Wold (2013). *Bezoekersinformatie*. Geraadpleegd op 26-05-2013 via <http://www.np-drentsfriesewold.nl/documents/bezoekersinformatie.xml?lang=nl>.

Dumont, B., Roovers, P., & Gulinck, H. (2005). Estimation of off-track visits in a nature reserve: a case study in central Belgium. *Landscape and Urban Planning*, 71, 311-321.

Hadwen, W.L., Hill, W. & Pickering, C.M. (2007). Icons under threat: Why monitoring visitors and their ecological impacts in protected areas matters. *Ecological Management & Restoration*, 8 (3), 177-181.

Hillery, M., Nancarrow, B., Griffin, G. & Syme, G. (2001). Tourist perception of environmental impact. *Annals of Tourism Research*, 28, 853-867.

Kissling, M., Hegetschweiler, K.T., Rusterholz, H-P. & Baur, B. (2009). Short-term and long-term effects of human trampling on above-ground vegetation, soil density, soil organic matter and soil microbial processes in suburban beech forests. *Applied Soil Ecology*, 42, 303-314.

Meijles, E.W., De Bakker, M., Groote, P.D. & Barske, R. (2013). Analysing hiker movement patterns using GPS data. Artikel ondergaat peer-review-proces.

Nationaal Park Drents-Friese Wold i.s.m. Ministerie van L.N.V. (2009). *Nationaal Park Drents-Friese Wold*. Den Haag: Den Haag Media Groep.

O'Leary, Z. (2010). *The essential guide to doing your research project*. 3e Editie. London: Sage.

Overlegorgaan Nationaal Park Drents-Friese Wold (2012). *BIP NP Drents-Friese Wold. Woud zonder grenzen*. Geraadpleegd op 28-02-2013 via <http://www.np-drentsfriesewold.nl/documents/beheer-en-inrichtingsplan.xml?lang=nl>.

Samenwerkingsverband Nationale Parken (2013). *Het stelsel van Nationale Parken*. Geraadpleegd op 01-06-2013 via <http://www.nationaalpark.nl/documents/nationale-parken.xml?lang=nl>.

Shoval, N., & Isaacson, M. (2007) Tracking tourists in the digital age. *Annals of Tourism Research*, 34 (1), 141–159.

Staatsbosbeheer (2013). *Natuurgebieden. Drents-Friese Wold*. Geraadpleegd op 26-05-2013 via <http://www.staatsbosbeheer.nl/>.

Staatsbosbeheer (2009). *Wandelen met de hond in het Drents-Friese Wold*. Geraadpleegd op 28-02-2013 via <http://www.np-drentsfriesewold.nl/documents/bezoekersinformatie/informatiematerialen.xml?lang=nl>

Taczanowska, K., Muhar A. & Brandenburg, C. (2008). Potential and limitations of GPS tracking for monitoring spatial and temporal aspects of visitor behaviour in recreational areas. In: Raschi A. & Trampetti S. (eds). *Management for Protection and Sustainable Development* (pp. 451-455). Consiglio Nazionale della Ricerche, Montecatini, Italy.

Thompson, R.C., Moore, C.J., Vom Saal, F.S. & Swan, S.H. (2009). Plastics, the Environment and Human Health: Current Consensus and Future Trends. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, Vol. 364, No. 1526, 2153-2166.

Algemeen

- 1a. Uit hoeveel personen bestond de groep waarmee u de wandeling gemaakt heeft?
- 1b. Wat was de samenstelling van uw gezelschap (hoeveel kinderen <12, hoeveel adolescenten 12 – 18, volwassenen 18-65, oudere volwassenen >65)?
<12	... personen
12-18	... personen
18-65	... personen
>65	... personen
- 1c. Wat was de reden voor uw bezoek?

Hond

- 2a. Liep u vandaag met een hond? O Ja O Nee
Zo nee, ga verder naar vraag 3.
- 2b. Heeft u uw hond tijdens de wandeltocht laten loslopen? O Ja O Nee

Regelgeving

De volgende vragen hebben betrekking tot de regels in dit gebied.

- 3a. Kunt u aangeven op welke manieren u in aanraking bent gekomen met regels en informatie binnen dit gebied?
- Informatieborden
  - Informatiefolders
  - Afrastering
  - Boswachter
  - Anders, namelijk: ...
- 3b. Vindt u de informatievoorziening duidelijk genoeg? O Ja O Nee
- 3c. Hoe zou, volgens u, de informatievoorziening duidelijker kunnen?
- 3d. Zou u zeggen dat u zich bewust bent van de regels in dit gebied? O Ja O Nee
- 3e. Heeft u het idee dat er over het algemeen netjes wordt omgegaan met de regels in het Drents-Friese Wold? O Ja O Nee

3f. Wat zou volgens u helpen om de wandelaars in dit gebied meer bewust te maken van de regels?

Representaties

4a. Welke specifieke elementen in het 'Drents-Friese Wold' wilt u gaan bezoeken?

☐ De unieke natuur	☐ Het Wapserveld
☐ Dennenbossen in het landgoed Berkenheuvel	☐ Het Doldersummerveld
☐ Dennenbossen in het landgoed Dieverzand	☐ Het Snoekveen
☐ Het Groote veen	☐ De Oude Willem
☐ Het Aekingerzand (Vledder Aa)	☐ Het Canadameer
☐ Andere, namelijk ...	

4b. Waarom naar de plekken met unieke natuur in het 'Drents-Friese Wold' en niet naar andere plekken met unieke natuur?

4c. Welke van de volgende plekken wilt u gaan bezoeken?

☐ Hunebedden	☐ Klokkenstoelen
☐ Grafheuvels	☐ Andere, namelijk ...

4d. Waarom naar de plekken in het 'Drents-Friese Wold' en niet naar andere cultuurhistorische plekken elders?

4e. Welke restanten uit de Tweede Wereldoorlog wilt u bezoeken?

- Het onderduikershol in Berkenheuvel
- Het oorlogsmonument in het Wapserveld
- Het oorlogsmonument in natuurgebied Hoekenbrink
- Het oorlogsmonument bij de Hoeve
- Andere, namelijk ...

4f. Waarom naar de plekken in het 'Drents-Friese Wold' en niet naar andere plekken met restanten uit de Tweede Wereldoorlog?

4g. Ik ben voor de groene en rustige omgeving gekomen . Ja Nee

4h. Zo ja, waarom hier en niet naar een ander gebied?

4i. Ik ben vanwege andere beweegredenen naar het 'Drents-Friese Wold' gekomen, namelijk:

Jonge gezinnen

Deze vragen hoeven alleen beantwoord te worden door gezinnen met kinderen tot de leeftijd van 12 jaar.

3a. Hieronder zijn een aantal motivaties voor het bezoeken van het Drents-Friese Wold met uw kind(eren) beschreven. Geef bij elke motivatie aan hoe zwaar deze voor u weegt op een schaal van 1 t/m 5. Hierbij staat 1 voor 'weegt niets' en 5 voor 'weegt zwaar'.

	Schaal 1 t/m 5
☐ Leren over natuur	...
☐ Vrijtijdsvermaak	...
☐ Beweging en gezondheid	...
☐ Samen zijn met het gezin	...
☐ Hond uitlaten	...
☐ Anders, namelijk...	...

3b. Er zijn verschillende routes en activiteiten speciaal voor kinderen (Kabouterpad, Seizoenspad, Dierenvriendjespad, Expeditie Boswachterscode, etc.). Hebben uw kinderen hier wel eens aan deelgenomen?

- Ja
- Nee

3c. Zo ja, ondernemen de gezinsleden dan verschillende activiteiten tijdens een bezoek aan het Friese-Wold? Bijvoorbeeld: de ouders doen een wandeling terwijl de kinderen een andere activiteit volgen.

- Ja
- Nee